

Wêje û Rexne

hejmar: 3 sal: 2014

kovara lêkolîn, rexne û teoriya wêjeyê

Îlon • Cotmeh • Mijdar • Kanûn

VALLÉE DE SHEIKH-ADI
(d'après Layard, N. B., p. 80).

BI REMEZAN ALAN RE LI SER SÎNORÊN WÊJEYA KURDÎ HEVPEYVÎN

Mesûd Serfiraz: Ez dixwazim bi pirseke giştî dest bi hevpeyvînê bikim. Yek ji pirsgirêkên sereke ya ku em lêkolîner di warê xebatên wêjeyî de dijîn, tespîtkirina sînorên wêjeya kurdî ye. Ev bêsînori dirûvekî muxeyyel/xeyalî jî didê wêjeyê bi ya min. Bi taybetî jî romanê. Heger tu jî weke min difikirî, sedemên vê yekê çi ne gelo?

Remezan Alan: Dema mirov behsa sînor û kurdan dike, wisa tenasubek çêdibe, du tiştên nêzikî hev eyan dibin. Ev yek bêguman bi parçebûna Kurdistanê re têkildar e. Gava tu behsa sînoran dikî, tu behsa welatekî parçebûyî dikî û pê re sînorên devokan, sînorên zaravayan, sînorên elîfbayan, sînor û tesîrên çandên din jî rû didin. Di nav kurdan de hema bêje her cure sînor peyda bûne. Elbet, ev tev wek ku me gotî bi parçebûna welatekî ve girêdayî ne. Rengvedana wê ya dîrokî jî derengmayînekê îşaret dike. Ger yekîtiya netewî ya kurdan wekî wan milletên din di nav dîrokê de zû pêk bihata, îro me yê zêde behsa sînorên navbera zarava û elîfbayan nekira, ew sînorên ku me ji hev vediqetênin dê ji bo me ewçend nebûna serêşî û pirsgirêk. Belkî tenê di destê me de dê sînorên fîzîkî/cografî hebûna. Lê dema em behsa sînoran dikin, ji xeynî parçebûneke cografî, mixabin parçebûneke çandî-zimanî jî tê bîra me. Jixwe ji vî alî ve çend tebeqeyên sînoran çêbûne. Edebiyatê jî ji vî parçebûnê para xwe girtiye. Em îro dema dibêjin “edebiyata kurdî”, ev ne edebiyateke yekpare ye, edebiyata zaravayan e. Lewma bi awayekî yekdemî (senkronîk) haya me ji wan berhemên li parçeyên din ên Kurdistanê çênabe. Îro bi rîya wergerê an jî tîpguhêziyê mesela em ji roman

REMEZAN ALAN

Romannûs, rexnegir û lêkolînerê kurdî ye. Li Şêrwana Sêrtê hatiye dinyayê. Perwerdeya xwe ya lîsansê li Diyarbekirê, di Zanîngeha Dîcleyê, di beşa Ziman û Edebiyata Tirkî de; ya lîsansa bilind li Mêrdînê, di Zanîngeha Artukluyê, di makezanista Ziman û Çanda Kurdî de qedand. Ew niha li Zankoya Zaxoyê, di bernamêya kurdî de xwendekarê doktorayê ye.

Remezhan ALAN, ji sala 2012an ve di makezanista Ziman û Çanda Kurdî ya Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Artukluyê de mamoste ye. Li vir di bernamêyên kurdî yê lîsans û lîsansa bilind de dersên edebiyata kurdî ya modern, rexneya edebî, vegotinnasî û edebiyata berawirdî dide.

Xebatên wî yê akademîk li ser teoriya edebiyatê, romana kurdî, rexneya edebî, vegotinnasî, edebiyata berawirdî û pêvajoyên modernbûnê ne. Heta niha di gelek kovarên bi kurdî û tirkî de li ser folklor, teoriya edebiyatê û edebiyata kurdî rexne, lêkolîn û ceribandinên wî hatine weşandin. Berhemên wî yê çapkirî ev in:

- *Saturn*, (roman, ç.1 Avesta, 2002; ç.2 Peywend, 2013)
- *Bendname li ser ruhê edebiyatekê* (rexne/ceribandin, ç.1 Avesta, 2009; ç.2 a berfirehkirî Peywend, 2013)
- *Folklor û Roman li dor texeyyulên berê rêçên îroyîn* (rexne, Peywend, 2013)
- *Tîr û Armanc gotarên rexneyî li ser edebiyata kurdî ya modern* (bi Ergin Opengin re edîtorî, Peywend, 2014)

an çîroka soranî hayedar dibin, di van çend salên dawîn de dîsa mesela haya me ji metnên ewil ên wek *Le Xewma*, *Meseley Wijdan* çêbû. Yanê pariyeke tradîsyona edebî ya parçeyekî welêt, îro nû tê ber destê me. An Xwedê dizane em ên kurmanc kengê weqfî *Mêjûy Edebî Kurdî* ya Meruf Xeznedar bibin... Ha ji te re sînor! Ger teşbîh ne şaş be, tu ji parçeyekî mala xwe ya mezin, bi riya werger an tîpguhêziyê hayedar dibî. Ne riyeke rasterast, bi riyeke alîkar, tu wê dinasî. Wek me got ev yek hemû lib lib sînoran bo me destnîşan dikin.

WÊNE: DAWID YEŞİLMEN

Di qismê duyem ê pirsra te de tiştêkî enteresan heye, tu dibêjî di edebiyata kurdî de, xasma di romanê de sînora ji holê radibin an roman regekî muxeyyel dide sînoran. Ger qesda te ew sînoren fizîkî bin ku me kêliya din behsa wan kir, rast e, roman xwediyê wê qudretê ye ku di nav zeman û mekanekî muxeyyel de sînoran xumam bike an wan ji holê rake. Jixwe ev yek hinekî jî bi fonksiyona romanê ve girêdayî ye, çunkî roman di heman demê de di navbera insanên ku qet hevdu nasnakî de têkiliyek datîne û hîssê cemaetekê pê re çêdike. Bi qewlê Benedict Anderson roman jî wek rojnameyê, temsîla neteweyê di nav zemanekî anihayîn de hêsan dike û bi vê riyê insanên xerîbî hev di nav faalîyeteke berdewam û hevbeş de dikarin xwe tesewir bikin. Ev yek jî bo romanê dibe şoreşek ku ji aliyê wext û mekan ve wan mesafe û sînoren navbera insanan ji holê rake û bi riya dinyeyê xeyalî hevnaşî û piştgirî çêbike. Bi min jî bo vê yekê cureyê herî musaîd roman e. Belkî jî vî aliyê ve jî divê em cardin li romana kurdî binêrin.

Dawid Yeşîlmen: Belkî bi pirsra Mesûd ve girêdayî be lê dixwazim deriyê nîqaşêke kevin dîsa vekim ku berê B. Nikitin dest pê kiribû û Haşim Ahmedzade jî li ser sekinîbû di berhema xwe ya *Nation and Novelê* de. Em ji te jî bipirsîn: Gelo li hemû Kurdistanê, ji bo nivîskarên kurd zimanekî edebî yê hevbeş tête bi kar anîn?

R. A. : Qesda wan her duyan jî zimanê hevbeş, zimanê fermî, zimanê standard an zimanê danûstanê yê di her qada jiyane de bû û bêguman edebiyat jî tê de. Tabî gava em li rewşa kurdan dinêrin em dibînin ku zimanekî wisa çênebûye, me gavek berê behsa zaravayan kir, hebûna van zaravayan îşaret e ku di dîrokê de pirsgirêk ji holê ranebûye û heya îro hatiye. Çunkî rewşê dîrokî mewzûbehs be, em lê dinêrin tam jî di serdema burjuvaziyê de bi vê çîna nû re ev rewş şiklek girtiye. Ji ber ku ev çîn dixwaze yekîtiyê netewî çêbike, ji bo bazareke hevbeş a ku cemaeta wê dikare ji hevdu fêr bike zaravayekê derdixe pêş, belkî li hember reqîb û dijminan bo parastinê hissiyat û nasnameyê netewî çêdike... Belê, li Ewropayê ev rewş wisa tecelî kir ku di bin hukumraniya wê çînê de, li ser yekîtiyê netewî zaravayê wê herêmê jî piştî demê bû zimanekî netewî. Ji bo vê yekê rêjeya wê zaravayê jî ewqas girîng nîne, hêz tayînkêr e. Ev yek hema bêje di dîroka hemû miletên ku yekîtiya xwe ya millî zû damezrandine de heye. Bila mînakên me dîsa ji Ewropayê bin. Mesela lehçeya fransien, ku pişt re bû fransiziya îroyîn, an jî lehçeya toskana ku di heman demê de pê *Komedîya Îlahî* hatibû nivîsîn, ew jî piştê bû bîngeha îtalyaniya îroyîn... Ya yekem jî aliyê berbelaviyê ve di

nav hemû frensizan de ji %12-13, ya duyem jî di nav îtalyaniyan de ji % 2-3an zêdetir nebû. Elbet tekamila zimanan berdewam e lê destpêka wê pêvajoyê digihîje sedsalên 13mîn û 14mîn. De baş e, tunebûna hikum-raniyeke bi vî rengî de, kurdan çi kiriye? Ji wê mehrûmbûnê gazindan kirine. Wisa bawer im ew gazinda Ehmedê Xanî ya beriya 350 salî “Ger hebûya xudanek, sahibkeremek, padîshahek” filan, ji wê yekê xafil nebû. Ger mîrekî wisa derketa ji nav kurdan, îhtîmaleke mezin dê zaravayê wî hikumdarê ku yekîtiya netewî pêk anî, wê bibûya zimanê giştî yê kurdan. Lê şertên dîrokî em ji vî cewherî mehrûm hiştine. Bi rastî jî îro çareserkirina zaravayan beriya 300-400 salî wek cewherekî tê çavê me. Ji ber ku pîrbûna zaravayan heya dereceyekê dewlemendî be jî di pratîkê de pîrsgirêkek e. Yanê tam jî bi pîrsa yekem ve girêdayî ye, em çiqas bixwazin sînorên nav xwe ji holê rakin, zarava bi cihêbûnên xwe sînoran datînin navbera me. Ji aliyê ragihandinê ve, ji aliyê edebiyatê ve, ji aliyê cografya û heta ji aliyê aîdiyetê ve... Rengvedana wê ya îroyîn çi ye? Ew kêşeya ku Nikitin û Ahmedzade destnîşan dikin: Zimanekî hevbeş ê edebiyata kurdî nîne! Ez li vir tiştêkî din li ser zêde bikim: Ger edebiyata netewî di heman demê de edebiyata zimanekî hevbeş bixwaze, em ji wê yekê mehrûm in. Çunkî ez bi gotina Jusdanis bibêjim: “ Edebiyata netewî ew tişt e ku çîroka miletekî jê re bi zimanê wî vedibêje.” Di wê yekê de serwestbûna welatîyan, ji hevdu fêmkirina insanan tiştêkî sereke ye. Ger em îro em tam nikarin ji hevdu fêm bikin û ev bibe rastiyeke giştî, wê demê em dikarin bibêjin ku li gor wê derengmayînê lazim e em edebiyata xwe ya netewî ji nû ve terîf bikin. Yan em ê bibêjin di wateya zimanekî hevbeş de edebiyateke me ya netewî nîne, yan jî em ê bibêjin edebiyata me ya netewî heye ku li ser zaravayên cihê cihê ava bûye.

Şêhmus Kurt: Hûn bi nêrîneke zaravayî li zimanê edebî yê hevbeş dinêrin, lê ev ne tiştêkî nasnameyî ye jî? Ji zimanê hevbeş mebest belkî vegotîneke hevbeş be.

R. A. : Bi min na, li vir mesele temamî “ragihandin” e, çunkî ji aliyê feraseteke dîrokî ve tu krîzên mezin naxuyin; kurmanc, zaza, soran filan xwe kurd dihesibînin. Pîrsa “Kî me ez” ne bê bersiv e. Yanê ji vî aliyê ve rabêja (discourse) nasnameya kurdî xwediyê muşkîleyan nîne. Li vir tiştê ku zimanê edebî tayîn dike, aliyekî teknîkî yê ziman bi xwe ye. Yanê di asta perwerdeyê de, di asta ragihandinê de û danûstandinê bazarê û her wisa hemû hewceyên rojanê de, ka em ji hevdu fêm dikin an na! Ji ber ku ji hevdufêmkirin noqteyêke navendî ye, ew hissiyat û germa netewî, aîdiyet û piştgiriya welatî bi xêra wê çêdibin. Ji ber wê ez

dibêjim ev kêşeya ku ji aliyê Nikitin û Ahmedzade ve hatiye destnîşankirin, tiştêkî teknîkî yê ziman e. Ez texmîn nakim pevyên îngilîzî, fransî, erebî, tirkî dema tên bilêvkirin di serê van miletan de noqteyêke vala bimîne, ew meqsed bi temamî hasil dibe, lê dema tu dibêjî “kurdî”, qesta te kîjan zarava ye, ev ne diyar e, jê re îzaheke din, peyveke din lazim e ku ev tev jî bi zimanê hevbeş an standard ve girêdayî ne. Bi zimanekî ku kul û derd û daxwazên me “bê pergal û enstrûman” ragihîne hev ve eleqedar e ev mesele.

M. S. : We bêjeya “wêjeya kurdî ya netewî” bi kar anî, hûn wê çawa pênase dikin? Gelo ev hew îdeal û xeyalek e ji bo me kurdan yan rastiyeke mumkin e?

R. A. : Ji du aliyên ve divê em bersivê bidin. Yek: Fikren; belê, edebiyata netewî fikren çî ye? Ew edebiyata ku netewekî derdixê pêş, endîşe, utopya û daxwazên wî derdixê pêş; ger ew miletekî bindest be, çareseriyê derdixê pêş, an jî ew millet ji bo pêşerojê, ji bo rabirdûyê xwediyê texayuleke çawa ye... Bi awayekî qebe, edebiyata netewî naveroka xwe ji van meseleyên netewî dadigire... Yanê pariyek jî wek ferqeke xwezayî, ew edebiyata ku ferqa te û milletên din vedibêje, sosyolojiya miletekî qiset dike. Ji vî aliyê ve belkî hemû edebiyat, heya dereceyêkê edebiyatên netewî ne.

Ya duyem: Ew jî ziman eleqedar dike. Zimanê aîdî miletekî. Ew ziman bizatihî tiştêkî neteweyî ye ji bo cemaetekê... Gava em van tecrûbeyan nîqaş dikin, li ber me ezmûnên milletên din jî hene. Mesela di serê sedsala bîstan de yûnanî dema ji Dewleta Osmanî vediqetin, di her hêlî de dixwazin ji xwe re daîreyêke netewî ava bikin. Lê dinêrin ku tiştê herî girîng, zimanê wan, bûye du felq. Li aliyekî zimanê arîstokaratan, *katharevusa*; li aliyê din zimanê gel, *demotikos*... Jusdanis dibêje ev hem vekêşan û hem jî xema hevbeş a rewşenbîrên yûnanî bû ku dixwestin ji bo edebiyat û nasnayeke netewî vê duzimaniyê (diglosia) çareser bikin. Jixwe lewma edebiyata netewî ya yûnanî li gor vê kêşeyê terîf dike Jusdanis: Edebiyata netewî ew edebiyat e ku silsileyê çîrokên miletekî bi zimanê vî yê hevbeş jê re qiset dike.

Me dev ji du qeydên cihê yê zimanekî berda, kurd di behsa edebiyata netewî de rastî kelemên zaravayî hatine û hê jî tên. Nexwe çareserî çî ye? Wek min kêliya din jî got, li ber me qet nebe di terîfkirina meseleyê de riyêke wisa heye: Belê zimanekî hevbeş nîne, lê edebiyata netewî ji bo kurdan qeyda zaravayekî ye, bi gotîneke din li ser navê kurdan bi za-

ravayekî kurdî derdikeve ser sahneya edebî. Ji ber vê yekê ye em bê teredût Hacî Qadirê Koyî yê ku bi soranî nivîsiye wek destpêka helbesta kurdî ya modern dihesibînin. Jixwe li cem camêr cewhereke din heye. Dema di helbesteke xwe de helbestkarên kurd dijimêre, tu lê dinêrî navê wan kesan hildide ku bi zaravayekî kurdî (çî lorî, goranî, kurmancî, soranî) nivîsîne. Di vê noqteyê de edebiyata kurdî ji fêhm û daxwazeke muxeyyel derdikeve, rengekî fizîkî û dîrokî werdigire.

* * *

M. S. : Destnîşankirina destpêk û sînorên mijarekê bi qasî ku zehmet e, ji bo lêkolînê jî elzem e. Diyarkirina destpêka edebiyata kurdî ya modern jî bi vî rengî ye. Heta niha raya giştî li ser rojnameya *Kurdistanê bû* (1898) lê îddîayeke we ya nû heye: Hacî Qadirê Koyî. Çima Koyî, kîjan taybetiyên wî, Koyî dikine destpêka edebiyata kurdî ya modern?

R. A. : Belê, qismet be ev meseleya Koyî, bi riya gotareke nivîskî dê bigihîje astekê. Gerçî di gelek konferans û çalakiyên edebî/çandî de min ev anî ziman, ew not li ber destan in lê derbarê vê meseleyê de mirov gotareke berfireh binivîsê dê çêtir bibe. Çunkî di wan axaftinan û çalakiyan de ji ber wext mirov dûr û dirêj nikare bikeve nav teferuatên mijarê. Pirs tên, heta îtîraz jî tên, ev tiştêkî “zorakî” nîne filan dibêjin. Ez dibêjin “na” û bersivê didim, lê wek min got, karekî berfirehtir divê.

Niha çima Koyî? Di dîwana wî ya li ber destê de nêzîkî “deh” helbest hene ku ew ji aliyê naverokê ve gelek nû ne. Ya herî tîpîk a vê nûbûnê mesela helbesta “Xakî Cizîr û Botan” e ku tu lê dinêrî wek helbesteke nû, “bi dîrokê re têkiliyek” datîne. Tirsên xwe yên li ser Peymana Berlinê, ku ev peyman mafek dida ermeniyên ku li ser xaka kurdan Ermenistaneke Mezin ava bikin, Koyî vê îhtimalê dîke guftûgoyeke dûr û dirêj û pêşkêşî raya kurdî dîke. Koyî dide zanîn ku Ermenistaneke wisa ava bibe, dê ev ji bo kurdan bibe tofaneke duyemîn, dê demografyaya wan, adetên wan biguhere. Halbikî ruhê zemanê nû, rê li ber serxwebûnê vekiriye, dîrok şahidiya miletan dîke ku wek nifûs bi qasî eşîreke

kurdan nekin jî îro musteqîl in. Bêguman ev têkilîdanîna bi dîrokê re tiştêkî nû ye ji bo helbesta kurdî ya wê serdemê. Yek a din Koyî behsa îradeya şexsî dike, berpirsiyariya şexsî dike ku ew rabe û bi darê xîretê bigire û hin tiştan biguherîne; pêşî jî qedera xwe ya kolektîf biguherîne. Ji ber ku dibêje bila yekîtiyeke nû çêbe ku ferqa gavan û mîr nemîne, bila pê musteqîlî ava bibe ku ew dergehê hemû xezîneyan e. Ev yek jî tiştêkî nû ye bi min ku mirov roleke wisa bide takekes an şexs. Dema Koyî vî insanê nû dawetî faîlbûneke wisa dike, qîmetek dide aqilê ku rê tayîn dike... Wê demê hin gotinên Locke û Descartes tên bîra mirov. Ku fikr û felsefeya wan bû li Ewrûpayê rê li ber hêza îradeya şexsî û çalak vekir. Koyî bi awayekî rasterast dibêje, em di esreke wisa de ne ku di vê esrê de tewekul pere neke, tembelî jî karê hîz û bêkaran e, tiştê ku qedere tayîn dike xîret e, di meydana şer de çalakî ye, xebat e... Hetta ji bo vê yekê behsa lazimiya artêşekê dike ku top û tîfing û hawan lê peyde bibin. Ev yek bi min cardin Koyî dike modern, çunkî modernîteya rojhilatî ku ya faris, rûs, tirk, tev jî modernîzasyonên eskerî û pozîtîvist bûn. Dîsa di ber de heqeten jî ruhê dewra xwe fêhm kiriyê Koyî, dibêje di xwendinê de, tu ferqa jin û mêr tune ye, şêx û mela bi vî halê xwe nikarin rêberiya gel bikin, ew bûne bar ji millet re, çareserî yekîti û serxwebûn e... Ev tev, tiştên nû ne.

M. S. : Behsa perwerdeya medreseyê dike, dibêje ne bes e.

R. A. : Ne bes e dibêje, ilm û fen û pêşketin ji devê wî nakeve. Elbet bêtir jî behsa ilm û feneke Ewrûpî dike. Gerçî meqsed tiştêkî pozîtîvist be, leşkerî be, di fenê herb de pêşketinek be, dîsa bi dewra xwe re di nav tîkiliyekê de ye. Dîsa dema serxwebûna milletên bindest nîşan dide, te'na dide kurdan, dibêje em çima ne wisan in, ev çî tembelî û tewekula bêfayde ye... Ev refleks jî dîsa tiştêkî modern e. Bi dewra xwe re, bi wan eşya û emrazên dewra modern re di nav gotûbêjekê de ye Koyî. Behsa şîmendiferê dike, behsa quleya Eyfelê dike, behsa top û tîfing û hawanê dike, behsa gramafonê dike, behsa hêza rojnameyan dike, behsa avabûna netewe-dewletan dike, behsa xîret û îradeya şexsî dike...

D. Y. : Bingeha vê çî ye?

R. A. : Elbet di serî de hatina wî ya Stenbolê pêkereke eslî ye, pêşketinên Stenbolê, gelek tesîr lê kirine. Wê demê Stenbol deriyê modern ê osmaniyan e ku vedibû Ewrûpayê. Tesîra van yekan heye. Tesîra rojnameyan heye, tesîra guftûgoyên rewşenbîrî yên wê serdemê hene, tu dibêji qey Koyî ji hemû rojnameyên osmanî hayedar e. Pêşketinên din-

yayê, di rojeva wî de ne. Di helbestekê de behsa şerê Japon û Çîn dike. Dibêje binêre çil mîlyonê japon çûye çarsed mîlyonê çînî girtiye, bi xêra wî fen û ilmî wê derê ji xwe re kiriye xak. Ê ev yek jî tiştêkî nû ye bo helbestê. Di heman demê de helbesta wî xwediye taybetiyeke yekpare ye, mijar çiqas berfireh bibe jî dawî û destpêka helbesta wî xwediye tenasûbekê ye. Di helbesta kevin de ev tunebû.

Yek a din, di Koyî de heqeten jî fikra ku ji îdealên Şoreşa Frensîz tê, pir zindî ye. Yanê wekhevî be, biratî be, azadî be, azadiya miletekî be, jê re bûye derdek. Di gelek helbestan de wekî cewher û nîmetekê behsa musteqîliyê dike. Di heman demê de rexne tabî, rexneya wî ya giştî ya bo qewmekî. Ku em bala xwe bidine Octavia Paz, ku dibêje rexne zaroka modernîteyê ye, rexneya berfireh û pirhêl a Koyî dîsa wesfekî modern e. Lewma di edebiyata kurdî de ger em behsa dengêkî pêşwext ê modern bikin bi min ew Koyî ye. Marshall Berman, di kitêba xwe ya *Kati Olan Her Şey Buharlaşiyor* de ji bo Jean-Jacques Rousseau dibêje “Beriya modernîteyê em dengêkî modern bigerin ew ê Jean-Jacques Rousseau ye, çûnkî wî cara pêşîn krîza modernîteyê dîtiye û wî ew guhertina ku dinyayê/civakê serobin dike fêm kiriye”. Diyar e, Koyî jî ji ber avantaja ku li Stenbolê ye ji van pêşketinên dinyayê û tesîrên wan ên muhtemel ên ser kurdan hayedar e. Û dema ew pêşketin dibin, derengmayîna kurdan a ji bo wan xemgînî û hêrsek dide Koyî, lewma bangî kurdan dike “Ka tu çima di xew de yî” dibêje. Ev yek naverokeke nû tîne helbesta kurdî. Ji kesên ku bibêjin “çima helbesta wî şiklen ne nû ye?” re, ez ê bibêjim, ev jî tiştêkî normal e, çûnkî helbesta modern a dinyayê pêşî ji aliyê naverokê ve guheriye, şikil pişt re hatiye. Li edebiyata frensîzan, ya tirkan binêrin hûn ê vê yekê bibînin, dibe ku di ya hemû miletan de wisa be: Pêşî naverok diguhere.

D. Y. : Bi rastî jî navê Koyî belkî di akademyê de an li Başûr pêş ketibe lê heya îro bi giştî zêde belav nebûye. Heta hê helbestê wî jî li kurmancî nehatine wergerandin û çapkirin. Hûn dibêjin kurd çî qas Koyî fêm dikin, hewldaneke wisa heye?

R. A. : Hewildan hene, li ser Koyî xebat hene. Mesela di çend nivîsên xwe de Amir Hassanpour behsa hizra wî ya modern kir. Li Başûr bi taybetî li ser wî kitêb hatine nivîsandin, gotar jî tu bijimêrî nêzîkî deh libî dê hebin. Belkî ev aliyê ha, aliyê modernbûna edebî îddia û tezeke nû be. Li ser Koyî elaqeyek heye, lê tu mafdar î, çima ne zêdetir be. Çûnkî cewherek e, bi rastî gava mirov wan helbestên wî dixwîne, fikriyateke

nû ya kurdperwer jê dipengize. Wê demê naxwe ev jî wezîfeyê akademiyê ye, wezîfeya disîplîna dîroka edebiyatê ye ku Koyî derbixe pêş, an jî vî aliyê Koyî pêşkêşî me bike ku em ji vê cewherê sûd werbigirin.

Ş. K. : Hin kes ji bo destpêka edebiyata kurdî ya modern navê Ehmedê Xanî bi lêv dikin. Xanî û Koyî ji aliyê fikriyatê ve gelek gelek nêzî hev in, lê li gora ku em kesekî sedsala hivdehan û bi her awayî klasîk “destpêka modernê” dihesibênin xuya ye em wî şaş nas dikin. Sedema vê şaşiyê jî şiroveyên li ser *Mem û Zînê* ne. We li ser van şiroveyan li Diyarbekirê pêşkêşek kir û ew di *Bendnameyê* de jî hat weşandin. Hûn çi dibêjin, gelo em wan beşên *Mem û Zînê* şaş fêm dikin û ji ber wê jî Xanî şaş pênase dikin?

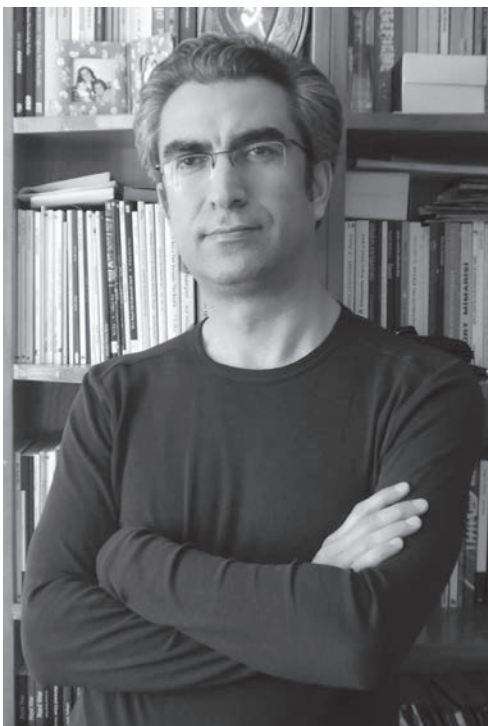
R. A. : Niha tewecuheke gelek mezin heye li hember Xanî, ev hezkirin û rûmetdayînek e jî. Ev tiştêkî gelek baş e jî bi min. Ez bi xwe jî wî wek pêşengekî dibînim, lê ev nayê wê wateyê ku em tiştên çewt an daxwazên xwe îsnadî wî bikin. Xanî belkî şaş nayê fêmkirin lê hin aliyên wî em ji bo daxwazên xwe yên kolektîf bi kar tînin. Wê demê em dikarin bibêjin ku bi zanyarî şaş tê şîrovekirin, metna wî dibe daxwaza dilê me, dibe hinceta niyetên me... Halbikî di çalakiya şîroveyê de kar ew e ku mirov ne niyeta xwe, niyeta metnê derxe pêş. Dema em vê yekê nekin, bi qewlê Eco, em ê metnê “bi kar bînin”. Lewma gava ji bo avakirina portreyê kurdperweriyê em Xanî derdixin pêş, (ku ez nabêjim ew kurdperwer nîne, ez dibêjim di wateya îroyîn de wisa nîne, lê şîroveyên îroyîn kurdperweriyê ve serdemê îsnadî wî dikin) em dest davêjin *Mem û Zîna* wî. Baş e hemû metinê vê îddiya me piştrast dike? Na. Em 128 beytên dibaceyê bi kar tînin û nizanim 2530 beytên din didin aliyekî. Nexwe derbarê vê mesnewiyê de şîroveyên ku em dikin “qismî” ne û em metnê jî “bi kar tînin”. Ev yek, di rexne an şîrovenasiyê de şaşiyêke rêbazê ye, hewce ye em pêşî vê destnîşan bikin.

Ev yek, a diduyan, dema behsa Koyî an Xanî dibe ev herdu nav pir nêzîkî hev dibin. Jixwe ji Koyî re dibêjin “Xaniyê Duyem” an “Xaniyê Sorî”. Rast e, ji hinek aliyan ve dişibin hev, mesela di daxwaza îqtîdarê de. Lê hewce ye em behsa nûansên van jî bikin. Mesela dema Xanî behsa vê daxwazê dikir, digot bila sahibkeremê ku qiymetê kelamê, helbest û nezmê dizane, piştgiriya şairekî bike, an jî vê bêrewaciyê jî holê rake, hebe; padîşahêkî ku êrîşên tirk û eceman ji ser kurdan rake, çavê wan veke bila hebe. Lê daxwaza îqtidarê ya Koyî bi ruhê dewra modern ve girêdayî bû, wî bê ku behsa hamî û piştgirekî nezmê bike,

rasterast musteqîliyeke ku bûye nesîbê milletên bulxar, sirb, yûnan, ermen û qeretaxan dikir û digot ey kurd ma tu nabînî hê duh ehlê Sûdan wek şêr rabû ser xwe ku îro xwediyê her tiştê qenc e, tebîb û hekîmê xwe ye û xezînedar û siltanê xwe ye. Daxwaza îqtidareke kurdî de Xanî li gor dewra, di binbeşa “sebebê telîf”ê de, ji xwestekên xwe yê şairî dûr nediket (wek hebûna sîstema patronajê, rewacdîtina kurdî, teslîmkirina qîmeta nezmê filan), lê daxwaza Koyî ji vê berfirehtir bû, wekî dermanê hemû derdan lazimiya dewleteke kurdî tê de xaleke navendî bû. Belkî handîqaba wî ew bû ku avabûna vê dewletê wek fêhmeke romantîk bi destê malbatake mîrî (Bedirxanî û Baban) mimkun didît. Lê di ber de ji digot, yekîtiyeke wisa lazim e ku tê de ferqa mîr û gavan nemîne. Dîsa di pêkhatina vê îqtidarê de Koyî rolekî girîng dide îrade û xîreta şexsî, lê di mesnewiyeke mîstîk de em rastî vê yekê nayên. Lewma di tesbîtîkirina ferq û wekheviyan de divê em çarçoveya dîrokî ji bîr nekin.

Ş. K. : Di navbera wan de 200 sal heye.

R. A. : Belê nêzîkî 200 sal heye. Lewma derketina modernîteyê, ez wek pêkerekî dibînim li ser fikrên Koyî. Bêyî vê taybetiyê (derketina modernbûnê) ew hişmendî gelo mimkun bû? Tu lê dinêrî li aliyekî bajarekî wekî Stembolê heye, ku deriyê nûbûnê ye ji bo Osmanî û wekî hemû paytextên kolonyal minaqeşeyên serdemî yê cur be cur di xwe de dihevine, tu lê dinêrî li aliyê din Bazîdeke biçûk a tecrîdbûyî heye. Her fikir xwediyê qalibekî dîrokî ye, em modernîteyê bibin beriya rûdana wê, em bibêjin binêrin di filan sedsalê de bi vî rengî di nav me kurdan de tezahûreke modern peyda bûye, wê demê em mecûr in gelek elametên din peyde bikin. Halbikî di destê me de daxwaza îqtidarekî û gazindên ji rewşa kurdan û mîrekan heye. De baş e,

derbarê ne “evdê xwedê” de, lê insanê sektûler de, şexsê xwedî îrade de, wekheviya jin û mêran de, an jî pêşketineke fennî de fikra Ehmedê Xanî çî bû, rexneyên wî yên civakî çî bûn, em dikarin van îro munaqêşe bikin?.. Belê, ger em li gor niyeta xwe hinek peyvên wî hilçinin, em dikarin, lê wê demê, dê şîrovevên bêhed derkevin meydanê.

* * *

M. S. : Destpêkirina edebiyata kurdî ya modern ne wekî ya cîranê wan e. Mesela gava Evdîrehîm Rehmî pîyesa ewil a kurdî nivîsand hîç numûneyeke vê bi zimanê kurdî nebû, dîsa roman jî hîç numûneyên wergerê xuya nakin. Ji ber vê yekê belkî nivîskarên pêşeng ê kurdan xwe spartine mîrasa bav û kalê xwe, yanî folklorê.

R. A. : Ev mijara wergerê gelekî muhîm e. Dema tu vê yekê dibêjî, binêre tu jî di nav fikrekî muxeyyel de yî. Niha li gor vê pîrsa te kurd û Kurdistan azad e, sînorê xwe tayîn kiriye, dê edebiyateke din çawa hîn bibe, bi riya wergerê, ne? Lê tiştêkî wisa nîne! Kurd jî zû de ye bi mîletên din re -çî bi rizaya xwe çî bê rizaya xwe- dijîn. Wê demê ziman û çanda wan jî bo wî nabe werger. Dibe çî, dibe metneke hevbeş a wê çandê. Gelo ev kurdên me yên ku serê sed sala bîstan li Stenbolê dijiyan, dema dixwestin piyeseke binivîsin, an çîrok û romanekê, îhtiyac didîtin ku rabin ji nivîskarekî frensî tiştêk wergerênin, yanê wê formê jî “derve” hîn bibin û paşê binivîsin? Na, jixwe form li ber destê wan hebû, tirkên dinivîsand, dest pê kiribûn, ne wisa?

M. S. : Belkî wan bi xwe ew zimanê orjînal, mesela frensî dizanîn, ji ber vê îhtiyac bi wergerê nedidîtin?

R. A. : Di vê têkiliyê de hewce ye mirov serdemê li ber çava bigire. Mesela Evdîrehîm Rehmî Hekarî tu lê dinêrî di destpêkê de kurdperwer û ummetperper e. Wekî gelek edîb û rewşenbîrê kurd ê wê serdemê di serê wî de jî Kurdistanek heye, lê di nav daîreya Osmanî de. Zemîna fizîkî û rewşenbîrî yek e. Lewma pîrsgîrêkên osmaniyan, mineqêşeyên rewşenbîrî muşterek in, gelek caran di rojnameyê hev de jî dinivîsin. Li Balqanan çî bûye, berjewendiyên Osmanî pêk hatine, nehatine, qismekî derdên wan in jî.

Wê demê naxwe ne mimkun bû bi riya zimanekî biyanî van forman hîn bibûna. Divê em kevanekê jî bo hin xebatên Mela Mehmûdê Bazîdî vekin ku wî jî farîsî hin çîrok jî wergerandine kurdî, lê em viya nehesibînin (ku em hê nizanin tam çî ye) em ê bibêjin wergera pêşîn a edebî aîdî

Xelîl Xeyalî ye ku helbesteke Mehmet Akif Ersoy wergerandiye kurdî û ew di *Rojî Kurdê* de çap kiriye. Lê binêre zimanê ku werger jê çêbûye çi ye, tirkî ye. Ez texmîn dikim li rojhilatê Kurdistanê jî wisan e, farisî ye. Lewra modernbûna kurdî ne bi têkiliyeke rasterast a Ewrûpî re pêk hatiye, têkiliyeke duyemîn e, bi ser miletekî re pêk hatiye ku bi fikriyata Ewrûpî qebûl kiriye. Îhtimaleke mezin forma romanê jî em ji faris û tirkî û pişt re jî ji ereban hîn bûne, piyesê jî tê de. Çima ji mirov re şik çênebe ku Rehmî Hekarî xwest wek *Vatan yahut Silistre* piyeseke nenivîsîne? Di wê serdemê de jî şano cureyekî gelek zindî bû û tesîreke rasterast dikir li ser temaşevanan. Ji ber ku di şanoya wî ya *Memê Alan* de (her çend aliyê folklorîk hebe jî) peyamên kolektîf hene ku dixwaze kurdan bîne xûş û cirûşê.

Aliyê duyem ê pirsê te... Ka çi li ber dest heye, li gorî çî formê binivîsînî? Erê çîrokeke kevin a li derdora Culemêrgê ye ku îro hê jî strana wê zindî ye di nav gel de. Evdîrehîm Rehmî rabûye li ser wê binyadê fikrên xwe yê rewsenbîrî lê zêde kiriye, tê de çîroksaziyekê jî pêk aniye, ji ber ku mijarê yekcar birîye dewra Siltan Selahedîn, wextê parastina Qudsê. Lê piyes bi fikrên sedsala bîstan tije ye, wekî piyesa Namik Kemal. Fezîletên milletê kurd (welatevînî, dîndarî, mêvanperwerî, namûs filan) tê de cî digirin. Jixwe dibin navê berhemê de tiştêk dinivîse: “Tiyatroya kurdan fezîleta kurdan noşî didit”. Yanê Rehmî Hekarî xwestiye metneke wisa binivîse ku qencî, fezîlet û dilpakîya kurdan nîşan bide. Piyesen tirkî ên dema Tenzîmatê tev jî xwediyê mebesteke kolektîf bûn.

M. S. : Wekî berawirdkirin mesela wê demê rewsenbîrê ernewid Şemseddîn Samî, li ser çanda ernewidan şanoyan dinivîse û li Stembolê dide lîstandin. Dibe ku tesîra wî li ser Rehmî hebe.

R. A. : Ev nîfşên kurd ên Stenbolê, heqeten hewce ye ku berhem û fikrên wan di nav têkiliyeke berawirdî de bîn nîrxandin. Çûnkî ev aliyê wan heye, di gelek metin û şexsan de mirov vê yekê dibîne. Dema mirov xebatên Xelîl Xeyalî, fikrên wî yê li ser ziman dixwîne Îbrahîm Şînasî tê bîra min. Ev jî tiştêkî pir tabû ye. Çûnkî di wê serdemê de entelîjan-siya kurd li Stenbolê ye û tesîra hin munaqeseyan li ser wan çêbûye.

M. S. : Li gorî we ev xwespartina mîrasa folklorê cihê rexneyê ye yan kêfxweşiyê?

R. A. : Di berhemên ewilîn de nivîskarê kurd ji tiştên li ber destê xwe îstifade kiriye, ev rewşeke normal û realîst e. Di yekemîn çîroka me de jî ev heye, Fuad Temo li gundekî, jiyana şivanekî û kurê wî qiset dike.

Ev rehetiyekê jî bi xwe re tîne. Romana ewil *Şivanê Kurmanca*, sêrpê-hatiya nivîskarê wî ye, otobiyografîk e. Dibe ku Evdirehîm Rehmî jî ji rehetiya folklorê îstîfade kiribe. Çunkî ew di heman demê de bûyereke hazir e li ber te. Ev terz îro jî didome, îro jî rehekê stûr ê edebiyata kurdî ya modern folklor e. Gelek roman, çîrok, helbest, heta şano, belê gelek şanoyên me li Qefqazê hatine nivîsandin, hinek jê di sala 1937an de di nav kurdên Elegezê de bi destê hin ermeniyên hatine nivîsîn... Exlebê wan, metnên folklorîk in. Ev yek dihêle ku mirov bibêje di destpêka edebiyata kurdî ya modern de folklor bûye riyek/hêsanîyek...

Pirs: Folklor ji romanê kevintir e û belkî jê mezintir e jî. Berî serdemên modern folklor bi devkî digehişt nîfşên nû, di serdema modern jî alavên nivîskî yên wekî rojname, kovar, pirtûkên serbixwe û herî dawî jî roman ji xwe re kiriye “cohek” û tê de diherike. Bi vê nêrînê gava em dibêjin romanê (yan jî cureyên edebiyata nûjen yên din) folklor ji xwe re kiriye mijar gelo ev neheqiyek nîne li folklorê?

R. A. : Bi min ew nabe neheqî, heta ji bo folklorê dibe aliyekî pozîtîf, dibe qenciyeke, maderiyek. Folklor, jixwe xwediyê wê berfirehiyê ye. Çunkî tenê çîrokên gelêrî, destanî nahewîne; efsane jî dikevinê, çand û jiyana maddî jî dikevinê, rabûn û rûniştina salan jî... Wê demê naxwe folklor çî ye? Tradîsyonek e, mîrasek e, embarek e ku em jê îstîfade dikin. Ev îstîfadekirin li ser afirandinekê, li ser çîroksazîyeyeke nû pêk bê ev qenciyeke e bo edebiyata nû. Wê demê belkî ji vê îlhamê kêfxweş bibe folklor. Lê ger em folklorê teqlîd bikin, wek halê ewilîn werbigirin, wê demê em nikarin behsa afirandinekê bikin. Ew metna ku ji folklorê îstîfade dike, dema bi awayekî rij tê ber me, heqê me nîne em qebahetê bikin stûyê folklorê. Acizbûna xwendevan ji vê yekê, manipûlasyonêk e, her wekî pîrsgirêk ji folklorê be. Ev yek ji aliyê milletên din ve jî dem bi dem hatine nîqaşkirin. Mesela di salên 70yî de di nav tirkên de ev nîqaş hebû: “Gelo folklor dijminê edebiyatê ye?” Halbikî divê em wiha bipirsin: Ew kesê ku bi îlhama folklorê roman, çîrok an şanoyek dinivîse, ka asoyeke nû daniye ber me an na? Yanê ew îlham, deriyê afirandin û fanteziyeyeke nû vekiriye an na? Lazim e berhema nû, tiştêkî hişyar-ker, nivîskariyeyeke afirîner provake bike, yan dê teqlîdeke basît be. Ger teqlîdeke besît be, ew neheqî ye li folklorê. Li vir ne dijminatîya folklorê ji bo edebiyatê li dar e, belkî qelsiya wî kesî ye ku li binê berhemê navê xwe lê dike. Mixabin gelek metnên wisa hene ji aliyê ziman û çîroksazîyê ve wê tama forma resen nadin, nagihîjin gozeka wê. Çunkî folklor jî di nav salan de bi şîrîkatiya guh û dev formek girtiye, gihaye kemalekê.

Dema tu vê xira bikî, ew resenî ji dest diçe. Riya meşrû, çêkirina tiştêkî nû ye, derxistina qumaşekî nû yê hunerê ye. Ev pêk nehatibe, ne lazim e mirov neheqî li wê mîrasiyan bike, heta li ber vê deriyê qedîm here. Sûdgirtina ji folklorê riyake kevn û berbelav e ji bo her milletî, lê tiştên ku jê derketine, tev ji li ser piya nemane, yê mane xwediyê endîşeyeke hunerî û afirandineke xweser in.

Ş. K. : “Fakelor” li kû disekine?

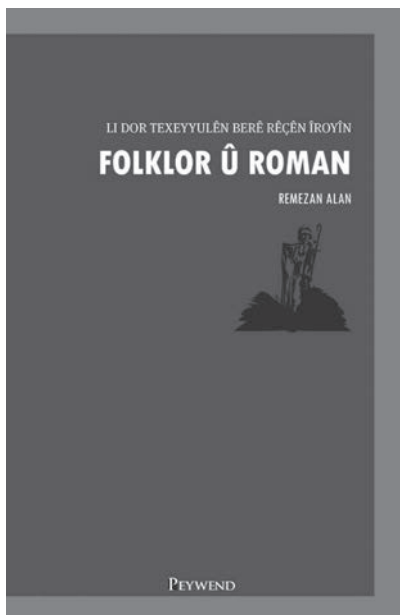
R. A. : Fakelor?.. Yanê folklorê qelp, a sexte, a ne orijînal... Ew piştre çêbûye. Ez dibêjim mirov ji wan berhemên neserketî re bibêje “fakelor”, dê ne şaş be.

* * *

Ş. K. : Hûn jî di pirtûka xwe ya bi navê *Folklor û Roman* de neqil dikin, Kemal Karpat wiha dibêje: “Di çêbûna çand û edebiyateke astbi-lind de hebûna wê hewcedarî çîneke bajarî ye”. Gelo di mînakên kurdî de ev rewş çawa ye? Tu wextan çîneke bajarî û burjûwa çêbûye ku li çand û edebiyata kurdî xwedî derkeve?

R. A. : Tabî nêrîna Karpat pir Ewrûpa-sentrîk e, di serê wî de prototîpek heye: Roman malê çanda Ewrûpî ye. Kengî peyde bûye? Di wextê burjûwaziyê de, wek malê çandê sermîyanî û modern. Bi nezera Karpat li cem tirkên ew serdem mîna li Ewrûpayê tezahûr nebû-

ye, lewma Karpat dibêje di maneya ewrûpî de romana tirkî hîç kamil nebûye... Wek min got ev tiştêkî pir Ewrûpa-sentrîk e, deriyê mineqeseyê ji vê nêrînê re vekirî ye. Lê wekî saetêke xirabûyî, ew jî dikare carna rewşê rast destnîşan bike. Ji ber ku roman, bajar, mekanekî bajarî, çandêke zumreyên navîn û burjuwaziyê dihewîne. Lê modernîzasyona me, modernbûna wan milletên ne Ewrûpî, têkilî û îhtiyaca îqamekirina cureyên edebî tayin kiriye. Ka di nav temas û feraseteke çawa de ew cure hatine nav edebiyat û çanda me. Mesela ji bo tirkên nivîsandina romanê, îqamekirina vê cureya nû

dihat çi mahneyê? Bi gotina Berna Moran ew, derbasbûna ji zaroktiyê ber bi kamilbûnê ve, ji dewreke îbtîdaî derbasbûna dewreke medenî bû... Ev yek di xwe de mexlûbiyeteke hissî jî dihewîne. Çima ew pêşketî ne, çima ev cure li ba wan hene, çi kêmasiya me hene, ew çima medenî ne, filan... Bi min ev hissiyat di nav kurdan de nîne, yanê li hember Ewrûpayê mexlûbiyeteke wisa nîne. Muxatabê me ne ew in, ew millet in ku li cografyeya me hikim li me kirine, bi dilê xwe an bê dilê xwe em di bin tesîra wan de mane. Derd û hesabê me bêtir bi wan re ye, lewma li hember wan em kîjan enstrûman û amrazan peyde bikin da ku em xwe “îfade” bikin, “têkoşînekê” li dar bixin, rojeva me dagir kiriye. Ev in endîşeyên me yên sereke. Roman tune, bi kêrî xwe îfadekirin û têkoşînekê têt? Em ê binivîsîn... Şano tune? Bila ev kêmasî ji holê rabe, em wê jî ji bo mebestên xwe seferber bikin...

Mesela gelek balkêş e, di nav kovar û rojnameyên dewra modern de helbestên klasîk çap dibin, belkî jî numûneya vê di edebiyata dinyayê de tuneye. Çunkî li hember rabirdûyê, bi giştî refleksa modern, “reddiye”yek e, ew wê quretiyê dike, dibêje ez ji te dûr im, ne wekî te me, ez besî xwe me... Lê modernên me yên pêşîn xwedî li helbesta klasîk derketine, da ku bibêjin rehê zimanê me yê edebî ewçend stûr û kûr e. Li hember buxtan û piçûkdîtîninê reqîban, gotine ha ji te re Ehmedê Xanî, ha ji te re Melayê Cizîrî, Siyahpoş, Nalî.

Wê demê naxwe derketina romana kurdî dê vê fonksiyonê pêk bîne: Binêr ez jî ehlê vê pêvajoyê me, ez jî dikarim wekî milletên din romanê binivîsim, bi zimanê min jî roman tê nivîsîn... Lê tu bibêjî çima di dewreke nêzik de derneketiye ev tişt, dê pirs maqûltir be. Çima heta 1935an em li bendê mane? Bersiv ev e: Ew dewletên monolîtîk ku hem zimanê me qedexe kiribûn, heta carna hebûna me înkâr kiribûn, polîtîkayên zimankuj û asîmilasyonîst li ser me tetbîq kiribûn, fersend nedabûn ku em xwe bibînin, mesela ji xwe re paytexteke edebî ava bikin, çandeke bajarî, jiyaneke azad û faaliyeteke perwerdehî û rewşenbîrî bînin meydanê. Heta nehiştin ku li bajarekî me matbaayeke ku kitêbên zimanê me çap bike, hebe. Tenê di wextê Şêx Mehmûdê Berzencî de îqtidara kurdî, matbaa û faaliyeta edebî tên cem hev. Bala xwe bidinê wê demê bû metnên wek *Le Xewma* û *Meseley Wijdan* hatin nivîsîn. Belkî ji ber neseqamgiriyeke daîmî ev metin jî nîvçe man, halbikî binyada wan, terza wan a bêhnfireh, îhtîmalek çêdike ku bibûna roman. Lê tamam nebûn û em bendê man ku romana kurdî di 1935an de li Qefqazê, bi Erebe Şemo re peyda bibe. Wekî ku Haşim Ahmedzade jî dibêje mekanê eslî

yê romana kurdî dîaspora ye. Çunkî li dîasporayê pêkûtî, tirs û xof tunebûn û wextekî azad û berfireh hebû li ber nivîskarê ku êdî dikarîbû nivîsê ji xwe re bike karek. Hasilî kelam, hewce ye em romana kurdî di nav pêvajoya dîrokê de binirxînin û xweseriyên wê destnîşan bikin. Elbet ew dê ji ya tirk, faris û îngilîzan cihê be.

D. Y. : Di romanên kurdî de hêmayeke ku bala min kişandî dixwazim ji te bipirsim. Weke em dizanin ji hêla zimanî û elfabeyê de perçeya herî zêde nêzîkî Bakurê Kurdistanê, Rojava ye. Bandoreke wêjeyî jî li hev kirine. Lê di çend romanên de çaxê mesele tê ser derbaskirina sînoran, karakterên ku derbasî binxetê dibin, xwe qet li perçeyekî Kurdistanê ku bindest e, hîs nakin, xwe weke xelaskiriyekî dibînin. Bervajiyê vê jî, çaxê ji binxetê derbasî serxetê jî dibin nivîskarên ji Rojava, em dikarin mînakên wê bihejmêrin. Tiştê ku dixwazim, ew êşa sînoran û perçekirina Kurdistanê di derûniya karakteran de naye dîtî. Nizanim tu jî weke min difikirî, rastiya vê çi ye ji bo te?

R. A. : Niha di destpêkê de tiştên te gotî rast in, tu mafdar î. Di nav parçeyên Kurdistanê de belkî yê herî nêzî hev Bakur û Rojava ye. Hem ji aliyê zaravayê ve, hem ji aliyê çand û cografyayê ve. Piştî kadro û insan pir nêzîkî hev in. Em ê niha Celadet Alî Bedirxan, Osman Sebrî an jî Nûredîn Zaza ji kû bihesibênin? Ji vê yekê re mirov nikare îllehî cihekî tayîn bike. Jixwe hemû sînoren ku Kurdistanê parçe dikin sînû ne, lê yên Bakur û Rojava sînûtir in.

Ev tiştên ku te jî bo edebiyatê gotin ez nizanim qesta te jê çi ye, ger nifşên Hawarê be...

D. Y. : Na, romanên modern in.

R. A. : Jixwe nifşê Hawarê bûya, ev tesbît zêde ne rast dibû, ji ber ku bi rastî jî ew kesên ku derbasî Binxetê bûn, ji nav sîstemek gelek tundrew û hişk reviyên. Û wê demê kemalîst li ser hikim bûn, hema bêje fermana hemûyan rabûbû. Ew jî mexdûrê serdemekê bûn, ji îdamê filîtîbûn, çend sal hepis razabûn, rastî pêkutiyên dihatin filan... Wê demê mandaya frensîzan a li Binxetê ji bo wan bû wahayek, azadiyekê temsîl dikir, xebatên vî nifşî yên li Rojava jî wê yekê pişt rast dikin. Seba vê mirov nikare bibêje dema derbasî Binxetê bûn çima xwe azad hîs dikirin, ev tişteki normal bû.

Ger qesta te berhemên dawîn bin hewce ye em behs bikin, ew kîjan in? Mirov çend mînakên bide dê baş bibe.

D. Y. : Ez dikarim navê çend romanên bibêjim, lê ji ber ku niha di destê min de ye ezê paagrafa pêşîn ji romana Mehmed Uzun, *Mirina Kalekî Rind* bixwênim: “Di berbanga wê şeva tirs û xof de me hevdu nas kir, wê şevê me tixûb li pey xwe dihişt û berê xwe dida oxirê, piştî xwe dida felekê.” Derbasî Binxetê bûye lê flîtiye, xilas bûye. *Pêlên Bêrikirinê* ya Mistefa Aydoğan heye, *Piştî Bîst Salan* a Silêman Demir...

R. A. : Min niha fêhm kir pirsê te. Ev tiştê tu dibêji xaleke balkêş û hesas e. Wê demê naxwe di navbera van sînoran de li her parçeyê Kurdistanê psîkolojiyek çawa ava bûye? Em ji vê pirsê hereket bikin û bersîvek bidin: Gelo dijminê her parçeyê Kurdistanê di çavê wî ahaliyê de bûye cenewarek, lê çima yê jê dûr û nenas ji vê îmajê dûr e? Dibe. An bi gotineke awamî: “Kî dûr e, ew nûr e.” Bi rastî dikare carna ewqas basît be ev psîkolojî. Lewra gelek caran ev yek, di hin refleksen me yên rojane de xwe diyar dîke: “Yaw ev farîsî çiqas zimaneke şêrîn e!”, “Sînemaya filan erebî çi serkeftî ye!”, “Xwezî di şûna tirkî de min erebî bizanibûya.”... Lê em van yekan ji bo reqîbê li ber pozê xwe nikarin bibêjin. Ew îllahî di çavê me de reş in û em wan di nav temsîlên negatîf de xêz dikin. Wek me got ev psîkolojî xwediyê zaefekî wisan e. Lê ger nivîskar di heman demê de mirovekî hişmend û hişyar be, wê demê hewce ye li hember van hemû xefkan şiyar be. Çunkî sistema ku li ser hemû Kurdistanê ava bûye, heman sîstem e: Sîstemeke monolîtîk e û heta van salên dawîn înkarker û asîmilasyonîst e. Û ev dagirker di behsa kurdan de jî daîm piştgirên hev bûn. Wê demê naxwe mirov li bendê ye ku ji nivîskarê kurd reflekseke rewşenbîrî berz bibe. Û di behsa edebiyatê de divê karakterên wî xwediyê van îlûzyonên nebin, an gava bibin jî lazim e hişmendiya nivîskarê wê yekê di ciyekî metnê de deşîfre bike.

Ş. K. : Baweriyek heye ku tê gotin wêje xwedî hêza perçêkirina sînoran e. Tu vê hêzê di wêjeya kurdî de dibînî gelo?

R. A. : Rast e, edebiyat, bi qewlê te wêje, sînoran parçe dîke; ew xwediyê vê qudrêtê ye. Edebîyat bi zimaneke netewî/lokal çêdibe, lê halê giştî yê insanîyê qiset dîke. Ango ji mijareke herêmi hereket bike jî, aliyên gerdûnî yê mirovahiyê ji xwe re dîke mijar. Lê perçêkirina sînoran di edebiyata kurdî de çima ewçend derneketiye meydanê? An tiştêkî wisa hebe jî çima zêde li ber çavê me nakeve? Ez dibêjim sedemên wê jî dîsa bi parçebûna kurdan ve girêdayî ye. Mesela ew parçebûna ku rengek daye rojnamegerî û weşangeriyê! Niha dema em dibêjin filan kitêb an filan helwest çima riyekê venake, an bi xwe re tesîreke mezin nayîne?

Ji bo vê hewce ye em li şertên xwe yên fizîkî binêrin. Amir Hassanpor hêj beriya bîst salî digot ku herçend maziyeke kevin a rojnamegeriya kurdî hebe jî ew hêj negihîştîye wê astê ku li ser lingan bimîne, bibe karekî domdar û profesyonel, jê pere bê û şîrketên belavkariyê ava bike, bêsansûr bijî, filan... Rojnamegerî li gorî edebiyatê belkî hêsantir pêk tê an jî zûtir digihîje insanan. Edebiyat zehmet e, ji afirandineke hunerî re demsal û sal divên. Belkî ji ber van zehmetiyan e an di şerê rizgariyê de bi qasî rojnamegeriyê çalak nîne, lewma saziyên me yên netewî pariyek jê dest şuştine. Erê afirandina edebiyatê ne karê wan e, lê belavbûna metnên edebî beşekî karê wan e. Em dibêjin, edebiyata milletên bindest ji ber karakterê xwe çalakiyeke polîtîk e û karakterekî netewî di xwe de dihewîne. Yanê ew di nav yekûna mîrasa netewî de beşek e. Nexwe wê demê gihandina metnên edebî li ber destê insanan jî wezîfeyeke netewî ye. Mesela wergera navbera zaravayan, nasîna edîb û nivîskarên parçeyê din ên Kurdistanê çima wezîfeyeke saziyên netewî nebe?

Weşangeriya kurdî di van meseleyan de ez dibêjim teze bi xwe dihi-se, êdî berê xwe dide vê perspektîfê. Em di van salên dawîn de zêdetir bi hin navên din hisiyan. Ev yek jî elbet di rakirina sînoren navbera kurdan de rolek dilîze. Kurdekî Qefqazî, Başûrî an Rojavayî li vê derê, ji berê zêdetir tê ber xwendevanên kurd. Hewce ye em zêdetir qîmet bidine vê xezînê. Esas belkî bi vê riyê em karibin zaravayan jî nêzî hev bikin. Beriya çend salan bû, dema cara pêşîn me di televîzyonê de nûçeyên soranî temaşe dikir, ji me re zehmet dihat fêmkirina wê, lê îro ne wisa ye. Jixwe di nav kurdên qelemhez û xwende de ev sînoren ha teniktir bûne. Lê eger mirov karibe di pêşerojê de bi awayekî kolektîf van sînoran ji holê rake an navbera zaravayan de derbasokên wisa pratîk ava bike, qet nebe di danûstanên rojane de jî mirov bikaribe ji hevdu fêm bike, ev dê ji bo edebiyatê jî bibe qenciyeke mezin. Belkî roj bê, em ê bêyî “werger”ê metnên hev bixwînin.

Ş. K. : Belkî ev bi navenda edebiyat û weşangeriyê ve jî girêdayî be. Berê Îstenbûl, Bexdat an Şam bû navendên edebiyatê, lê niha hêdî hêdî bajarên Kurdistanê ne, mîna Diyarbekir û Hewlêr. Ev belkî bandoreke erênî jî bike li vê nêzîkbûnê de, wekî çûn û hatina nivîskaran, wêje-hezan...

R. A. : Tabî ev yek heye, mirov dikare bibêje edebiyata kurdî wek mekan vegeriya Kurdistanê. Îro qet nebe li Diyarbekirê, an li Mêrdînê, Wanê, Batmanê û belkî çend bajar û bajarokên din ên Kurdis-

tanê mekanê edebiyata kurdî vedigere “mala xwe”. Jixwe li Başûr hema bêje hemû weşanxane li Kurdistanê ne, êdî kes naçe li Bexdayê kitêban çap nake. Ev tabî bi pêvajoya ku te destnîşan kir ve girêdayî ye, îmkân çêbûye ku edebiyata kurdî ser rehê xwe hêşîn bibe. Ev yek bi xwe re dê dînamîzmekê bîne, an rê û mecalên wisa li ber me veke ku em bikaribin zêdetir wergeran bikin, zaravayan nêzikî hev bikin, deriyê metnên ku deriyê wan heya îro bo me girtibû kilîda wan vekin... Belê ev yek îro mimkuntir e. Lewma di vî warî de ez jî tê de, em tev xweşbîn in, ez dibêjim di pêşerojê de ev riya ha dê stabîlîzetir bibe.

M. S. : Parçekirî jî be navekî welatê me heye û qet nebe ew hevpar e: Kurmanc, zaza, soran em tev ji welatê xwe re dibêjin Kurdistan. Di romanên kurdî de gelek pênaseyên welatê kurdan hene. Wek mînak: Welatê çiya, welatê rojê, welatê jîbîrkirî, welatê bêxwedî û hejar, welatê bav û kalkan, welatê dagirkirî... Lê nivîskar ji navê “Kurdistan”ê direvin. Di vir de ji bilî sînorên erdnîgarî sînorên hişmendî jî têne hîskirin bi ya min. Hûn çi difikirin derbareyê vê yekê de gelo, ev jî bandora kolonyalîzmê ye?

R. A. : Pirseke hinekî mayînkirî xuya dike, te behsa sînoran kir. Ev tiştêkî dewrî ye, rast e berê an çend sal berê zêdetir em rastî rabêjên ku te anî ziman dihatin. Belkî jî ew rîyeke xweparastinê bû, çunkî bilêvkirina Kurdistanê bi serê xwe sîncek bû, dibû sedem ku tu rastî zehmetiyan bihatayî. Nivîs jî îfşakirina “Ez li vê derê me” ye. Dema bi riya çîrokekê an romanekê an helbestekê te viya rasterast bigota, xetere dihat ber derî, lewma heta noqteyekê mirov dikare vê yekê fêm bike, an jî vî gunehî bixe stûyê dagirkeran, ji ber ku tirs û xof ji wan diqewimî... Lê îro ez dibêjim zêde problem tune ye di vê navlêkirinê de. Heta di televîzyon, rojname û malperan de peyva “Kurdistan”ê di nav peywendên cur be cur de li bin guhê hev dikeve. Nizanim Kurdistan bila otonom be, xwepariya demokratîk be, federal be... Mesele gihîşt noqteya serxwebûnê, niha millet li ser zemînên cuda Kurdîstaneke serbixwe jî mînaqêşe dike. Ê tabî dil dixweze ku nivîskar û rewşenbîrên kurd daîm wêrek be, li meydanê tu otosansûr tunebin. Lê ez texmîn nakim piştî vê saetê di şûna Kurdistanê de peyvên wek Mezopotamya, welatê Zagrosê filan bê bikaranîn, yên ku belesebeb van bi kar bînin, belê mirov dikare rewşa wan di nav peywendêke kolonyal de bihesibîne û gazindan ji wan bike.

* * *

M. S. : Piraniya nivîskar û berhemdarên edebiyata kurdî bi qewlê Xanî ‘xûdrestê’ ne, otodîdakt in, yanî xwe bi xwe kemilandine. Van

salên dawî bi riya enstîtûyên li hin zaningehên Bakur hatine wekirin, di asta lîsans û masterê de dersên edebiyata kurdî jî tîn dayîn. Ev yek dikare bandoreke çawa li edebiyata kurdî, nemaze ya kurmançî bike?

R. A. : Tabî çêbûna enstîtûyên kurdî, pişt re vebûna beşên lîsansê û bernameya lîsansa bilind û eger bibe qismet vebûna bernameya doktorayê, ev hemû pêşketinên gelek baş in, bi xwe re ev du sal e dînamîzmekê jî anîn. Di van du salan de mesela ji bo van beş û bernameyan, em mamoste, me xwe mecbur dît ku em mûfredatekê saz bikin. Sazkirina mûfredatekê bi xwe re hewldanekê pêk tîne: Haziriya dersan, tesbîtîkirina êwr û qonaxên vî warî, li gor wan amadekirina lîsteya kitêb û gotarên ku bêne xwendin, pêşkêşkirina kanonekê (berhemên bijarte û temsîlkar), metod û rêbaz, ev tev bi hev re aurayekê çêdikin. Ji bo dersa xwe bibêjim, naskirina rê û rêbazên wek rexneya edebî, vegotinasî û edebiyata berawirdî û mecbûriyeta xwendina hin metnên edebiyata kurdî, dersên me kirin dersên înteraktîf. Mineqeşe û beşdarî teşwîq bû. Ev yek bi xwe re hin tiştên derî dersan anîn. Çi anîn? Mesela hin kulûbên xwendinê ava bûn, berê hinek hebûn lê jimara wan zêdetir bûn. Ev kulûb piştî demekê mesela ji xwe re qerar dan ku kovarekê derxin, kovarên rexneyî derketin meydanê. Bi min ev hemû bi vê pêvajoyê ve têkildar in, ji ber ku hebûna van, bi ya van beş û enstîtûyan ve û elbet bi bernameya lîsansa bilind ve girêdayî ye, di nav wan de têkiliyeke senkronîk heye ji ber ku. Ev dînamîzm, ava aşê xwendevaniya kurdî jî gur kir. Hin kitêb çapa duyem kirin, hin figûrên jibîrbûyî, wek Hesên Qizilçî, Evdîrehîm Rehmî Hekarî, Ahmet Muxtar Caf, Xelîl Xeyalî, berhemên kurdên Qefqazê cardin zindî bûn. Belkî xêreke din a vê bernameyê ew bû ku mirov bi çavekî mêjûyî û berawirdî edebiyata kurdî nas bike û binirxîne. Mesela piştî demekê fersend çêbû ku mirov şanoya *Memê Alan* û *Hevind* ji aliyê vegotin, rabêj, avakirina karakter û teknîka şanoyê ve bide ber hev. Ev tev jî bi xwe re munaqeşe û rexneyê anîn. Lewma mirov niha dikare bêje belkî ev dînamîzm dê bi xwe re rexnegirên nû jî bîne û tîne jî. Mesela hebûna van kovaran ji bo pêşerojê wê hêviyê dide mirov ku rexnegir derkevin. Cara pêşîn e ku ez ji ciwanan dibihîsim ku dibêjin ez dixwazim bibim “rexnegir”.

Ş. K. : Balkêş e, lê ez dixwazim teşteki wiha bipirsim: Mamoste veguestina xwendevanan di navbera zanîngehên Bakur û Başûr de jî hene, ev di navbera zaravayan de, edebiyata van zaravayan de wekhevîyek yan jî cudahiyeke çawa heye yan jî bandoreke çawa heye?

R. A. : Niha halê hazir zanîngeha me bêtir xwendekarên kurmanç girtiye, yekî soran hebû lê neketim dersên wî îsal, lewma ez nizamim rewş çî ye. Lê taleb û tevecûheke gelek mezin heye. Gelek ji parçeyên din ên Kurdistanê serî li ezmûna mastirê didin. Wîsa diyar e dê di pêserojê de xwendekarên me jî herin zanîngehên Başûr ji bo master û belkî doktorayê... Ev têkilî û danûstandin wê firsedê dide ku mirov herdu sîsteman bide ber hev, aliyên wan ên qels û baş jî hîn bibe, ji vê tecrûbeyê sûd wergire. An jî wê fersendê çêbike ku ev xwendekar ji metnên din ên zaravayên kurdî hayedar bibin. Mesela ji bo wan Jan Dost, Hesênê Metê, Helîm Yûsiv an Arjen Arî xerîb bûn, an wan ew bihîstibûn lê hîç nexwendibûn. Ji bo selametiya dersan me demekê zor da wan (ji bo nîfşê ewil dibêjim ku ew ji dersan pak bûn, niha bi tezên xwe mijûl in) ku latîniya xwe têkûz bikin. Ji wan hinek piştî ku latîniya xwe baş kirin û dest bi xwendina metnên din kirin, xweşî wan çû, hinek jê mijarên teza xwe ji vê tecrûbeyê hîlbijartin. An di vê danûstendinê de carna em ji metin û xebatên nû hayedar dibin. Ji ber ku carna wan jî ji me re kitêb anîn û me didît ku mesela bi navê Kovan Xankî vekolerekî, li ser helbesta kurdên Sovyetê kitêbek nivîsiye. Ev tecrûbeyeke baş e ku em ji kûlliya heyî hayedar dibin û biblografyaya xwe dewlemend dikin. Ev yek belkî profîla kurdologekî nû derxîne holê ku hem latînî û erebî dikare bixwîne û hem jî ji lîteratûrê xeberdar e. Belkî ev nîfşê ha cardin dîroka edebiyata kurdî binivîsîne.

* * *

M. S. : Mamoste hûn êdî xwediyê weşanxaneyekê ne. Armanca weşanxaneya Peywendê çî ye?

R. A. : Ez avakarekî weşanxaneya Peywendê me, yanê ji çar kesan yek im, dîsa ji çar edîtoran yek jî ez im. Ev xebateke kolektîf e. Avakirina weşanxaneyekê nû ji bo çî? Tabî di her hewildanê de helwestek, mebestek heye, her hewildan bi xwe re îddiayekê tîne, bêguman ya me jî wîsa ye. Par di meha îlonê de dema me ev weşanxane damezirand, me digot em du sê tiştan baş bikin dê hasil bigihîje Mûsil. Yek, bila rêzeyeke me ya baş a edebiyatê hebe û em metnan bê qusûr çap bikin ku ev ihtiyacek e, û tecrûbeyaya me ya heya vê saetê vê daxwaza basî di çavê me de hêjatir dike, ji ber ku hê em jî tam negihîştine wê meqsedê. Ya diduyan, me got em vî karî bikin karekî profesyonel. Belê em ne kesên dewlemend û patikpehn in lê belê li gorî îmkanan em dikarin têkiliyeye profesyonel bi nivîskarên kurd re deynin, li gorî berhemên wan, li gorî

giringiya wan em telîfekê bidin wan û îllahî pê re hevpeymanekê îmze bikin, bila heq û huqûqê me diyar û zelal be. Û ya sêyem jî em ji xebatên akademîk re riyekê vekin. Bêtir xebatên mastir û doktorayê yên derbarê kurd û kurdî de em çap bikin. Bila riyek vebe ji bo xebatên wusa. Bi rastî me hêdî hêdî jî dest pê kir, em ê însellah di vê sermawezê de pişt re jî di gulanê de digel hin berhemên edebî nêzikî 15 berhemên bi vî rengî çap bikin.

Yanê îddiyên mezin nînin, yê jirêzê ne lê li gor me manîdar in. Ger em bikaribin van pêk bînin dê mebesta me bê cî. Tabî weşangerî tişteki gelek zehmet e. Saleke me çêbû, di vê tecrûbeyê de me dît ku jê re gelek wext divê, ked divê, profesyonelî divê, pere divê, teknîk divê... Tu kitêban çap dikî, lê belavkirin divê. Hê jî digel ku ewqas sal e weşanxaneyên kurdan hene, me dît ku şirketeke belavkirinê nîne ku tenê kitêbên kurdî belav bike.

D. Y. : Derbarê weşanxaneyê de pirtûka we ya herî dawî *Tîr û Armanç* gelekî bala me kişand. We û Ergin Opengin edîtorî kir û gelek rexnegiran ked dane wê. Ev tişteki nû ye di weşangeriya kurdî de, di proseseke çawa de ev pirtûk derket û dê hê dewam bike?

R. A. : Xebatên edîtoriyal hene lê kêma in wek te jî got. Ev jî bû xebata me ya yekem. Em ê bidomînin. Bi rastî wek te jî got bertekên gelek erênî tên ji bo vê kitêbê, xwedyê gotaran jî kesên naskirî û hêja ne, kedkarê vî warî ne. Bi vê minasebtê careke din ji wan re spas dikim.

Yek a din êdî xebatên akademîk ber bi xebatên “mîkro” ve diçin. Tu yê bibêjî jixwe karê akademyê pisporyeke hûr û kûr dixwaze. Gelek kes hene îro ku di warekê de pisporbûne an jî ber bi pisporyekê ve diçin, lazim e mirov ji wan îstîfade bike. Wê demê xebatên edîtoriyal pir guncav e ji bo vê yekê. Yanê tu temayekê an jî peywendekê tesbît dikî, li gor vê tu xwe digihîni insanên pispor. Ji bo mudaxeleyeke têr û tije, ew pisporiya lokal gelek li cî ye. Dema ku mirov derbarê mijarekê de makro difikire an jî makro xeber dide, teferûat ji holê radibin an jî mirov tam nikare bigihîje kakilê meseleyê û hemû hêlên wê rayxe ber çavan. Ez ne şaş bim ji vî alî ve li ser edebiyata modern a kurdî *Tîr û Armanç* bû koleksiyona yekemîn a gotarên

rexneyeke akademîk. Digel kêmasiyên piçûk em ji bertekên erênî gelek memnûn in, di wî warî de û di hinekên din de em ê vê terzê bidomînin. Ev terz li Ewrûpa ji zû de ye heye û li Tirkiyeyê çend sal e serê xwe derxistiye, em jê mehrûm neminin, nebin derengê vê jî. Ez wisa texmîn dikim derbarê netewetiyê de, çand û edebiyatê de, dîrok û siyasetê de em ê bi vî miqamî çend kitêban derxin.

Ş. K. : Em we bi rexnegiriyê, mamostetiya li zanîngehê, weşange-riyê dinasin. Gelo we romannivîsîn li pey xwe hişt an di ber re roman, çîrok an helbestan jî dinivîsîn?

R. A. : Bêtir wek rexnegir û romannûs... Belê ew sifet tên bikaranîn. Ez gelek caran dibêjim gelo min heqê wan daye? Çunkî hem derbarê edebiyata kurdî de tiştên ku ez dixwazim heta niha min ji pêncan payekî tenê nivîsiye. Ku roman be, jixwe ez bi serê “yekî” tenê me. Ew aliyên din tev tiştên rojane, kar û wesfên dewrekê ne. Lê ev herdu aliyên ha, romannûsî û rexnegirî, ez wan bikaribim ji bo xwe mayînde bikim, ez ê hinekî ji xwe memnûn bibim lê ji bo vê yekê gelek kar divê. Nivîsandina romanê an karê çîroksaziyê (fiction), bi rastî daîm jî li ber dilê min şîrîn e lê ev çar sal e, her ku ez ketime ser riya akademiye û halê hazir bernameya heyî ya ku nahêle mirov serê xwe bixurîne, wê fersendê nade min. Elbet hewildan û dosyayên nivçe hene, gelek caran dilê min dibêje ez cardin vî darî bigirim û bernedim, lê realîteya min wê destûrê nade mixabin.

M. S. : Hûn xwendevanekî çawa ne? Derfeta we heye ku romanekê an helbestekê bi dilê xwe, tenê ji bo kêfa xwe bixwênin?

R. A. : Tu behsa dewreke qedîm an jî cineteke wînda dikî :) Heqeten ew salên ku min ji bo kêfê dixwend li dû mane. Wê demê xwendin tenê ji bo min bû û jê zewq diwelidî. Wek ku Rita Felski jî dibêje ew xwendineke şexsî û bê menfeat bû. Ez dibêjim ax ka ew roj! Piştî xwendinên mebestî hasil bûn ku rexne û akademî wê teşwîq dike, ew li pey tema, temayûl û probleman e. Şexsîbûn, cih li mebesteke kolektîf diguherîne. Lê ez niha têgihîjim ku yê duyem pişt re serdest bibe jî rehê van her du xwendinan bi min re her hebû. Ji ber ku min kitêb lib lib jî hildibijartin û dema meraqa min li ser nivîskarekî çêdibû jî, wek Stefan Zweig, Italo Calvino an Bilge Karasu, min hemû kulliyada wan dixwend. Lê niha bêtir ji bo mebestekê, ji bo çarçoveyekê ez dixwînim. Mesela ev peyva ha çiqas nexweş e, lê tam jî vê xwendina duyem îfade

dike: “Ji bo çarçoveyekê”. Dema ji bo çarçoveyekê be renegekî sar derdikeve ser xwendinê. Lê dîsa teseliyek heye. Çi ye ku ji bo edebiyata kurdî ye ev cure xwendin û ez niha li akademiyê kurdî bi dilxwazî kar dikim, bi renegekî din zewqê dide min, zewqa ku em di karekî nû de wezîfeya xwe pêk tînin!

Elbet ev du tiştên cihê ne, yek edebiyat e û wek şexs te eleqedar dike, ya din rexne ye û raya giştî eleqedar dike. Tu mecbûr î ji bo muxetabên xwe (xwendekar û xwendevanan) tiştêkî bi rêkûpêk bikî. Lê wek min got ev ne karekî kurdî bûya, bi awayekî din mirov motive nekira, tehemûla wê hêsan nedibû.

D. Y. : Ji roja ku hûn bi wêjeyê re elaqedar in heya îro, kîjan rexnegir û romannûsan bandor li we kiriye?

R. A. : Min niha got ev herdu alî ji berê de wek nûve hebûn, çûnkî bi qasî ku min ji metnên Borges, Cortazar, Zweig, Calvino an jî Orhan Pamuk, Bilge Karasu, Ihsan Oktay Anar, Hasan Ali Toptaş zewq digirt, min ji metnên Georg Lukacs, Terry Eagleton, Edward Said an Nurdan Gurbilek û Orhan Koçak jî zewq digirt. Yanî ev herdu xwendin hebûn, hem rexne û fikriyat hem çiroksazî û dinyayê xeyalî hebûn. Belkî lewma îro ev herdu çalakiyên min ên nivîsandinê berdewam in. Ez ne ji hebûna wan, belkî ji çalakiya xwe ya heta aniha hinek ne razî me. Ji ber ku divê ez çend romanên din binivîsim ku bejna romannûsiya min derkeve meydanê û divê ez çend monografiyên din binivîsim ku rengê rexnekariya min derkeve meydanê. Lê ji bo vê yekê nizamim, dê wext hebe? Salên emr, dane pey hev, dilezînin.

Ş. K. : Em di pêşerojê de li benda kîjan berhemên we bin, yanî *fiction* yan jî rexnegirî?

R. A. : Nivîsandina teza doktorayê jî li pêşiya min e. Herî kêr ji bo wê du sal divê. Divê realîst bim, lê di destê min de notên hin dersan hene ku ew dikarin berê xwe bidin xebatekê. Di ber de mirov nizane bayê çalakî û edebiyatê ka dê mirov kaşî li kû bike. Insan ji tesîrê re daîm vekirî ye.

M. S. : Mamoste mala we ava, em gelek spas dikin ji bo vê hevpeyvinê...

R. A. : Spasxweş, ji bo min jî kêfxweşiyek bû, di karê we de serkeftinê dixwazim. ○